

IMAGINEA DACIEI ROMANE ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1945 ȘI 1960*

FLORIAN MATEI-POPESCU

În acest articol autorul face o trecere în revistă a imaginii provinciei romane Dacia așa cum reiese din textele arheologice și istorice din anii 1945-1960. Lucrarea urmărește mai întâi contextul socio-politic și transformările instituționale din anul 1948, apoi comandamentele epocii transmise prin vocea lui M. Roller câmpului arheologic și istoric, pentru a încheia cu analiza a două concepte cheie ale acelor vremuri: **continuitatea** elementului autohton în **provincia Dacia** și **romanizarea**, precum și problema **sclavajului** și a **luptei de eliberare** a populației din Dacia.

Termeni cheie: provincia Dacia, istoriografia românească, anii 1945-1960, continuitate, romanizare, sclavagism, lupta de eliberare.

În acest articol doresc să fac o scurtă, dar critică, trecere în revistă a modului în care reprezentanții istoriografiei românești dintre 1945-1960¹ au ales să scrie despre problemele provinciei romane Dacia. Lucrarea se bazează pe literatura arheologică și istorică și pe situarea ei în contextul socio-politic al acelor vremuri. În câmpul istoric și arheologic din România, tema de față este încă foarte sensibilă și surprinzător de actuală, suscitând reacții dintre cele mai diverse.

Intervalul cronologic propus de mine a fost stabilit în funcție de o serie de evenimente politice și editoriale relevante: anul 1945 marca începutul sovietizării României, pentru ca anul 1960, conform unei mitologii larg răspândite, să

---

* Acest articol a fost redactat în cadrul proiectului de cercetare AREA (Archives of European Archeology), coordonat de dl. prof. Mircea Babeș, căruia îi mulțumesc pentru oportunitatea oferită de a reflecta asupra problemelor legate de istoria arheologiei și istoriografia epocii romane din Dacia, mulțumind deopotrivă tuturor colegilor implicați în acest proiect pentru discuțiile avute cu diverse ocazii. Într-o primă instanță, acest articol a fost prezentat sub forma unei comunicări, în cadrul unei sesiuni AREA de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, pe data de 13 decembrie 2006. Doresc să mulțumesc celor care cu această ocazie și-au exprimat punctul de vedere asupra acestei lucrări: prof. Constantin C. Petolescu, dr. Ioana-Bogdan Cătănicu, prof. Mircea Babeș, dr. Eugen Nicolae, Cătălin Nicolae. De asemenea, aș dori să mulțumesc domnului dr. Alexandru Niculescu pentru observațiile făcute cu ocazia întocmirii referatului pentru publicare și prietenului Alexandru Dragoman pentru toate discuțiile avute pe parcursul redactării acestui articol și pentru ajutorul oferit. Nu în ultimul rând, doresc să mulțumesc prietenilor Mădălina Dana, Dan Dana, Cristian Găzdac, Rodica Oanță-Marghitu, Sorin Oanță-Marghitu, Ovidiu Țentea și Tiberiu Vasilescu, care au lecturat diverse versiuni ale acestui text și care au formulat critici sau observații.

¹ Pentru o privire generală asupra istoriografiei românești din acea epocă vezi L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția III, București, 2006, p. 121-132.

marcheze timide începuturi de afirmare a unor curente naționale în cadrul structurii de partid și de stat; de asemenea, în anul 1945, fusese publicată ultima ediție, în limba franceză, a lucrării lui Constantin Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, iar în 1960 a fost publicat primul volum din tratatul de *Istoria României*. Vom vedea că, cel puțin în ceea ce privește discursul istoriografic referitor la istoria Daciei romane, există o continuitate perfectă între perioada interbelică și cea stalinistă². În plină epocă stalinistă, naționalismul rămâne baza epistemologică a întregului demers. Este vorba de fapt de un naționalism etatizat, având în vedere că structura Partidului Comunist s-a suprapus peste structura statală preexistentă. În consecință, în această lucrare va fi vorba despre așa numitul „obsedant deceniu” șase, comunisto-internaționalist în discurs, dar naționalisto-etatic în structură. În acest scop, voi face o scurtă prezentare a contextului socio-politic și a schimbărilor instituționale, apoi voi analiza indicațiile transmise de Partidul Comunist, mai ales prin vocea lui M. Roller, pentru a încheia apoi cu observații asupra a două concepte „cheie”, fiecare la rândul lui compus prin alăturarea a două teme apropiate: *continuitatea populației autohtone și romanizarea; sclavajul și lupta de eliberare a populației din provincia Dacia*. Primul concept era moștenit din perioada interbelică, fiind de altfel principalul concept care a stat, și încă stă, la baza întregii istoriografii dedicate provinciei Dacia, în timp ce al doilea concept reprezenta o noutate în spațiul istoric și arheologic românesc, fiind adus odată cu instaurarea puterii comuniste.

(1) Contextul socio-politic: schimbările instituționale

La 15 iulie 1948, printr-un decret al Marii Adunări Naționale, se înființa Institutul de Istorie al R. P. R., institutele existente devenind secții ale noii megastructuri ideologice³. La data de 28 decembrie 1948, acest institut trece sub autoritatea Academiei R. P. R.⁴, modificându-și titulatura în Institutul de Istorie al Academiei R. P. R. Din 1 martie 1949, începe să funcționeze o secție de filosofie, determinând o nouă schimbare a numelui în Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R. La secția de istorie veche erau angajate nouă persoane⁵. Una

² Observată în istoriografia românească în general, Boia, *op. cit.*, p. 127.

³ Prin decretul nr. 145 din 15 iulie 1948 (vezi Al. Zub, *Despre anul istoriografic 1948 în România: impactul stalinist*, Analele Sighet 6, 1998, p. 556).

⁴ Înființată la 9 iunie 1948 prin decretul 76 (Monitorul oficial nr. 132 bis). Despre împrejurările desființării Academiei Române și înființarea noii Academii a R. P. R. vezi P. Popescu-Gogan, Cl. Ilie-Voiculescu, *Desființarea Academiei Române și înființarea Academiei R. P. R.*, Analele Sighet 6, 1998, p. 487-506. Prin decretul nr. 1454 din 12 august 1948 au fost numiți membrii Academiei R. P. R. și s-a alcătuit prezidiul în fruntea căruia se afla Traian Săvulescu (N.-R. Mezincescu, *Anul 1948 și Academia Română*, Analele Sighet 6, 1998, p. 507-519).

⁵ P. Constantinescu-Iași, *Dare de seamă asupra activității Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R. pe lunile ianuarie-martie 1949*, Studii 2, 1949, I, p. 45-46.

din sarcinile noului institut a fost și coordonarea la nivel național a cercetărilor arheologice, începând cu același an 1949⁶.

Membrii noii academii dețineau anumite privilegii, menite a răsplăti înregimentarea lor în frontul ideologic. Astfel, conform decretului din 28 ianuarie 1949 al Marii Adunări Naționale, se sporeau cu 15% salariile, se acorda gratuitate pe căile ferate, fluviale, maritime și aeriene, se acordau așa numite „sprijinuri materiale” de 75 % din salariul de academician văduvei și copiilor minori ai unui academician decedat și un număr de automobile pentru folosința academicienilor⁷. Toate aceste privilegii fuseseră propuse de către C. C. al P. M. R. în urma ședinței plenare din 22-24 decembrie 1948⁸.

La 3 august 1948, erau desființate toate facultățile de litere și filosofie, înființându-se facultăți de istorie care lăsa deoparte un număr important de profesori universitari⁹, mulți dintre ei ajungând chiar în pușcăriile noului regim (N. Bănescu, V. Grecu, I. Lupaș, Al. Lapedatu, P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu, cel care a lăsat o mărturie terifiantă a regimului de detenție de la Sighet¹⁰, Gh. Brătianu, V. Papacostea, I. Hudiță, Th. Sauciuc-Săveanu)¹¹, toate acestea în contextul mai larg al represiunii începute la toate nivelurile elitei românești, cu scopul de a elimina orice formă de alternativă politică internă¹². De altfel, în raportul privind întâlnirea arheologilor din R. P. R. pentru discutarea campaniei arheologice din anul 1950, publicat în SCIV, apar „noi arheologi”, D. Vladimir (Vi. Dumitrescu), D. Petrescu (Mircea Petrescu-Dâmbovița), V. Radu (Radu Vulpe) și

⁶ I. Nestor, *Despre cercetările și săpăturile arheologice executate în 1948 în regiunile extra-carpatice ale Republicii Populare Române*, Studii 2, 1949, 1, p. 152-155; C. Daicoviciu, *Cercetările arheologice în R. P. R.*, Studii 2, 1949, 1, p. 160-162. Ambii arheologi, reprezentativi pentru arheologia din România acelor vremuri, își exprimă fericirea de a putea lucra în noile condiții, afirmând că nevoia de planificare se simțea de mai multă vreme.

⁷ *Decretul pentru stimularea activității științifice, literare și artistice*, Studii 2, 1949, p. 6, art. II.

⁸ *Hotărârea ședinței plenare a C. C. al P. M. R. asupra stimulării activității științifice, literare și artistice*, Studii. Revistă de știință și filosofie 1, anul 2, 1949, p. 5, nr. 2: „Ținând seama de menirea pe care o are Academia R. P. R. ca înalt for de știință și cultură din țara noastră, să propună guvernului măsuri în vederea îmbunătățirii situației materiale și a condițiilor de activitate științifică a membrilor Academiei R. P. R. De asemenea, să propună guvernului de a lua măsuri în vederea asigurării materiale a familiilor membrilor Academiei R. P. R.”.

⁹ Decretul 175 pentru reforma învățământului, publicat în Monitorul Oficial din 3 august 1948 (M. Someșan, M. Iosifescu, *Legile din 1948 pentru reforma învățământului*, Analele Sighet 6, 1998, p. 439-444; *Ibidem*, *Modificarea structurii universității în anii consolidării sistemului comunist*, Analele Sighet 6, 1998, p. 445-480; Al. Bălan, *Regimul concentraționar din România 1945-1964*, Biblioteca Sighet-Fundația Academia Civică, București, 2000, p. 64).

¹⁰ Bălan, *op. cit.*, p. 178-184, citând informațiile prezente în cartea de memorii a lui C. C. Giurescu, *Cinci ani și două luni în penitenciarul de Sighet*, București, 1994 (*non vidi*).

¹¹ V. Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, București, 1991, p. 10-12; S. Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965*, București, 1998, p. 83; Fl. Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007, p. 38-39.

¹² Tănase, *op. cit.*, p. 56-64, despre represiunea la toate palierele societății românești și p. 144-147, despre represiunea la nivelul elitelor intelectuale; Bălan, *op. cit.*, *passim*.

M. Mihail (M. Macrea), păstrându-și numele doar Ion Nestor, Kurt Horedt, Gh. Ștefan, E. Condurachi și D. Berciu¹³. În optica noului regim, aceste măsuri aveau ca scop facilitarea demersului trâmbițat de M. Roller la reuniunea arheologilor deja menționată: „Adevărul științific, iată ce căutăm noi”¹⁴.

Regimul a înțeles foarte repede că pe lângă o represiune violentă este necesară și o răsplată pentru cei care aleseseră să-l sprijine prin prestigiul și vocea lor. Represiunea și răsplata vor fi de altfel cele două pârgii prin care regimul comunist din România și-a asigurat sprijinul câmpului arheologic și istoric.

(2) Noua dogmă istoriografică

Prima ediție a noului manual unic de *Istoria României* sub coordonarea lui M. Roller a apărut în anul 1947¹⁵, cu ediții succesive și cu titlul schimbat (*Istoria R. P. R.*) în următorii ani.

În prefața ediției din 1956, care relua prefața din 1952, se făcea o sumară trecere în revistă a problemelor ce reținuseră atenția autorilor¹⁶: „Ne-am străduit să aducem acestei ediții îmbunătățiri, cu privire la: organizarea Daciei și amploarea răscoalelor de sclavi; analiza instituțiilor feudale; dezvoltarea rolului imperialiștilor, dușmani ai poporului român; acțiunea elementelor social-democrate de dreapta ca agentură a burgheziei în sânul mișcării muncitorești, rolul Partidului Comunist din România în lupta pentru libertate, socialism și independență națională.”¹⁷. După cum se poate vedea, în ceea ce privește istoria Daciei romane, accentul a fost pus pe „organizarea Daciei și amploarea răscoalelor sclavilor”, după cum este și mai clar exprimat în introducerea volumului: „Această luptă a poporului pentru libertate și o stare mai bună s-a manifestat la noi în răscoalele sclavilor și orășenilor liberi, dar săraci, din Dacia, în timpul cotorpirii romane, răscoale care au lovit orânduirea sclavagistă și au determinat transformarea societății sclavagiste într-o societate superioară, feudală...”¹⁸.

¹³ *Consfătuirea pe țară a arheologilor din R. P. R.*, SCIV 2, 1951, 1, p. 7-11.

¹⁴ M. Roller, în *Consfătuirea pe țară a arheologilor din R. P. R.*, SCIV 2, 1951, 1, p. 14.

¹⁵ *Istoria României*, București, 1947 (edițiile succesive au purtat numele de *Istoria R. P. R.*; în acest studiu am folosit ediția din 1956, care relua cu mici prescurtări ediția din 1952, în continuare *Istoria*). Pentru rolul lui Roller în acea perioadă vezi Boia, *op. cit.*, p. 123-126; A. Pentelescu, *Mihai Roller și stalinizarea istoriografiei române în anii postbelici*, *Analele Sighet* 6, 1998, p. 588-602. Interesant de menționat faptul că prima ediție, apărută înainte de 30 decembrie 1947, avea încă fotografia regelui Mihai I, fotografia care, conform unei relatări, a trebuit să fie ruptă de către elevi chiar în sălile de clasă, sub ochii profesorilor, la reluarea cursurilor, la începutul anului 1948, Constantiniu, *op. cit.*, p. 27. Această istorisire mi-a amintit de un fapt oarecum similar, petrecut la începutul anului 1990, când, elev fiind la o școală generală din București, am rupt portretul lui N. Ceaușescu de la începutul manualelor școlare, sub îndrumarea profesorilor.

¹⁶ La ediția din 1952 (1956) colaboraseră: Gh. Ștefan, B. Cîmpina, V. Cheresteșiu, S. Știrbu, A. Roman, V. Maciu, M. Roller (p. 4).

¹⁷ *Istoria*, p. 3.

¹⁸ *Istoria*, p. 10.

Despre noul manual de istorie, C. Daicoviciu nota în primul număr al revistei „Studii”, din anul 1948: „e o carte de căpătâi, e un fapt capital al zilelor noastre, e o școală de prețioasă învățătură și de adevărat patriotism”¹⁹. Concepția care a stat la baza noii sinteze de istorie a României este cea marxist-leninistă²⁰. Coordonatorul acestui manual era la acel moment cureaua de transmisie între structura de partid și de stat și așa numitul „front istoric”. Biografia lui M. Roller înainte de ascensiunea sa de la sfârșitul anilor '40 este puțin cunoscută, sigur fiind doar exilul lui în U.R.S.S., după cum o demonstrează un document din anul 1944²¹. M. Roller fusese admis ca membru în noua Academie a R. P. R., fiind între 1948-1955 șef al catedrei de Istoria Românilor la Academia militară din București și apoi director adjunct al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.M.R. până în anul morții sale, 1958²².

În problema romanizării și mai ales a continuității daco-romanilor după retragerea administrației romane, manualul lui Roller nu se diferenția prea mult de concepția istoriografiei românești de până atunci²³. Totuși este necesar a fi luate în considerare și precizările aduse de același Roller, în anul 1948: „trebuie abia studiate în amănunțime formele de manifestare a sclavagismului în Dacia în toate ramurile vieții (și nu numai în ce privește munca sclavilor din mine etc. dovedită prin documente) după cucerirea romană”²⁴. Odată sarcinile trasate, istoricii și arheologii români aveau deschis în fața lor un viitor luminos, dacă înțelegeau să respecte noua ortodoxie: „Meritul istoricilor noștri va fi cu atât mai mare, cu cât vor ști mai repede să se încadreze în noul drum pe care țara noastră a pornit fără întoarcere și care este drumul ce duce nu numai la cucerirea unor poziții pe frontul ideologic, ci spre totala înfrângere a obscurantismului, spre totala victorie a culturii”²⁵.

Schimbările se produceau cu o viteză amănunțită și în spațiul universitar, portavoce fiind același omniprezent Roller²⁶. Astfel în 1949, Roller afirma că: „s-a introdus obligativitatea întocmirii programelor pentru cursurile universitare și alcătuirea, pe cât posibil, a unor manuale universitare care să corespundă nivelului științific superior cerut de concepția marxist-leninistă”, scopul acestor măsuri fiind afirmat răspicat: „învățământul urmărește să pună capăt stării de anarhie care

¹⁹ C. Daicoviciu, citat de Roller, *Sarcini noi în studiul istoriei României*, Studii. Revistă de știință-filosofie-arte 1, 1948, p. 128. Vezi și comentariul lui Georgescu, *op. cit.*, p. 10.

²⁰ Georgescu, *op. cit.*, p. 9; Constantiniu, *op. cit.*, p. 30-31.

²¹ Constantiniu, *op. cit.*, p. 23-24.

²² Șt. Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 282-283, s. v.

²³ Constantiniu, *op. cit.*, p. 31-32.

²⁴ Roller, *Sarcini noi în studiul istoriei României*, Studii. Revistă de știință-filosofie-arte 1, 1948, p. 130.

²⁵ *Ibidem*, p. 133.

²⁶ Roller, *Programul cursului universitar de istorie a R.P.R. (proiect). Introducere la Programul (proiect) al cursului universitar de Istorie a R.P.R.*, p. 1: „Reforma revoluționară a învățământului public, inițiată de Partidul Muncitoresc Român, a adus schimbări fundamentale atât în structura cât și în conținutul învățământului public de toate gradele”.

domnea în învățământul nostru superior”²⁷. Nu este uitată nici arheologia, ale cărei „cuceriri” din campania anului 1949 sunt folosite în noul program²⁸, fiind apoi trasate sarcini celor care se ocupau cu studiul civilizației romane din Dacia, sub îndrumarea lui Gh. Gheorghiu-Dej: „Această îndrumare a secretarului general al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român ne-a ajutat să trecem la o analiză mai profundă a caracterului ocupației militare romane, a interesului pe care l-a urmărit Imperiul Roman prin cucerirea Daciei etc. Această îndrumare ne obligă să studiem formele de luptă ale populației autohtone împotriva ocupației romane, luptele duse de către populația de pe teritoriul R. P. R. neocupat de Imperiul roman împotriva autorităților romane, ceea ce în mod științific istoria noastră, îmbogățind-o cu cunoașterea muncii, luptei pentru libertate și eroismul populației de pe teritoriul patriei”²⁹.

Modul în care trebuia tratat de atunci încolo caracterul stăpânirii romane din Dacia a fost și mai clar precizat de același M. Roller, în anul 1949: „Se vorbește mereu de transformarea Daciei în provincie romană. Unii istorici burghezi consideră aceasta una din «minunile» pe care le-a cunoscut istoria țării noastre. Dar, din analiza documentării *existente* (s.a.) și accesibile fiecăruia, reiese cruzimea cu care erau exploatate provinciile cucerite de către Imperiul roman – deci și Dacia. Nu prea vorbesc unii istorici de groaza care a cuprins popoarele când aveau de autoritățile romane. ... Lupta Dacilor contra Romanilor, înainte și după cucerire, ca și lupta populației de pe teritoriul R. P. R. necucerit de Romani – iată care trebuie să fie preocuparea noastră. E drept că aceasta nu va duce la «*desvoltarea istoriei Imperiului roman*», ci la luminarea științifică a luptelor duse de masele populare de pe teritoriul R. P. R., ne va duce la lărgirea și dezvoltarea istoriei R. P. R. Aceasta trebuie să fie preocuparea noastră ca istorici patrioți”³⁰. Noile orientări în cercetarea arheologică și istorică trebuiau să se bazeze pe lucrările lui I. V. Stalin, după cum reiese din publicarea în noua revistă SCIV a articolului: *Importanța istorică a lucrărilor tovarășului Stalin pentru studiul societății din stadiul comunității primitive și din stadiul sclavagist*³¹, în care putem citi: „sarcina primordială a științei istorice este de a studia și descoperi legile producției, legile de dezvoltare a forțelor de producție și a raporturilor de producție, legile de dezvoltare economică a societății”³².

Fără îndoială că trebuiau schimbate multe aspecte din modul în care fusese tratată problema civilizației romane din Dacia până în acel moment și, aş adăuga, până astăzi³³. Este vorba despre obsesia continuității populației de origine dacică în

²⁷ *Ibidem*, p. 1.

²⁸ *Ibidem*, p. 2: „În prezentul program sunt valorificate cuceririle arheologice, mai ales cele dobândite în largă campanie arheologică din anul 1949”.

²⁹ *Ibidem*, p. 3-4.

³⁰ Roller, *Concluziuni la închiderea conferinței arheologilor din R. P. R.*, SCIV 1, 1950, 1, p. 160.

³¹ SCIV 1, 1950, 2, p. 1-18, tradus din VDI 4, 1949, p. 3-14.

³² *Ibidem*, p. 3.

³³ Vezi D. Protase, în *Istoria Românilor*, vol. II, București, 2001, p. 137-150 și p. 555-606. Vezi critica lui Gh. Al. Niculescu, *Archaeology, nationalism and „The History of the Romanians” (2001)*, Dacia, N. S. 48-49, 2004-2005, p. 112-114 și 117-120.

epoca romană și apoi a continuității populației daco-romane pe teritoriul fostei provincii după retragerea aureliană³⁴, elocvent sintetizată de M. Macrea în primul volum al tratatului de *Istoria României*, din anul 1960: „Departate de a fi fost exterminați, dacii se romanizează în timpul stăpânirii romane în Dacia și contribuie nu numai la formarea unei culturi populare, care se va prelungi și după părăsirea provinciei de către imperiu, ci și la viața provinciei și la alcătuirea romanității de la nordul Dunării. Această romanitate nord-dunăreană, rezultată din asimilarea dacilor și a culturii lor, constituie elementul de bază în procesul formării poporului și a limbii române”³⁵. Pretinsa înlocuire a paradigmei naționaliste cu cea internaționalistă, după 1945, nu a schimbat aproape deloc discursul, cu excepția diferențelor de încadrare: dacii au devenit după 1945 principala clasă exploatată a provinciei Dacia. După 1960, sclavii dispar cu totul din istoriografie, conceptul de continuitate al populației autohtone a rămas, rolul acesteia fiind exacerbă progresiv până la derapajele daciste din anii '80.

De altfel, după cum am afirmat deja și cum va reieși din cele ce urmează, în România, dar și în alte țări din blocul socialist (cu anumite excepții din U.R.S.S. sau R.D.G.), nu au existat abordări din perspectivă autentic marxistă, care să pună la temelia devenirii istorice factorul economic și forțele de producție, ci mai degrabă au fost preluate mecanic anumite sloganuri și teme dragi istoriografiei sovietice din anii '50, care au fost de cele mai multe ori adăugate la începutul sau la sfârșitul articolelor, conținutul nefiind în esență sa alterat³⁶. După cum observa

³⁴ C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia. Câteva observații și precizări de ordin istorico-arheologic*, AISC 3, 1936-1940 (cu o variantă în limba franceză publicată în Revue de Transylvanie 6, 1940, p. 3-72, *non vid*; reluat apoi și în idem, *Dacia. Studii și articole privind istoria veche a pământului românesc*, p. 447-499); C. Daicoviciu, E. Petrovici, I. Moga, R. Vuia, *Problema continuității Românilor în Dacia*, Extras din Transilvania 74, 1943, I. Sibiu; C. Daicoviciu, *Daker und Rumänen*, Siebenbürgen 1, 1943, p. 175-186, *non vid*; reluat în idem, *Dacia*, p. 529-543. Cele trei ediții în limbile franceză (*La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1938 și 1945), germană (*Siebenbürgen im Altertum*, București, 1943) și italiană (*La Transilvania nell'antichità*, București, 1943) ale lucrării Transilvania în antichitate; M. Macrea, *La vita romana in Transilvania*, București, 1942. Practic în aceste lucrări este sintetizat punctul de vedere al istoriografiei românești din perioada interbelică asupra acestei probleme, apogeu fiind atins de C. Daicoviciu (*Problema*, p. 17) care afirma, nici mai mult, nici mai puțin, că epoca Daciei preromane prefigura forma statului național din 1918: „...ceea ce reiese foarte clar din observarea formelor de viață din epoca preromană a Daciei e unitatea de civilizație și unitatea politică ce leagă ținuturile muntoase ale Transilvaniei de regiunile de șes ale Moldovei, Munteniei și Olteniei”. Trebuie subliniat totuși că derapajele naționaliste ale acelei epoci se datorau și disputei cu istoriografia maghiară asupra dreptului istoric de stăpânire a Transilvaniei, multe din lucrările citate fiind publicate după dictatul de la Viena, din 30 august 1940, prin care o bună parte a Transilvaniei fusese oferită de Germania și Italia Ungariei.

³⁵ M. Macrea, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 396. Vezi și idem, *Les Daces à l'époque romaine à la lumière des récentes fouilles archéologiques*, Dacia, N. S. I, 1957, p. 205-220. Importanța deosebită a acestor concepte a fost sesizată și de Al. Dragoman, S. Oanță-Marghitu, *Archaeology in Communist and Post-Communist Romania*, Dacia, N. S. 50, 2006, p. 61: „The characteristic elements of this discourse are terms like «romanizing» (of the native «Geto-Dacians»), «continuity» (of the «Daco-Romans») after the evacuation of the Roman administration from the province of Dacia)...” și p. 62.

³⁶ Vezi afirmația lui K. Kristiansen, *Ideology and material culture: an archaeological perspective*, în M. Spriggs (ed.), *Marxist perspectives in archaeology*, Cambridge, 1984, p. 96: „Also I

Ch.-O. Charbonel, între anii 1930-1960, istoriografia marxistă s-a aflat într-o fază dogmatică, paradigma fiind oferită de lucrarea lui Stalin, *Materialism dialectic și materialism istoric*³⁷. Chiar în timpul stalinismului au fost permise anumite luări de poziție cu tentă „naționalistă”, acest fenomen fiind observabil, după cum arăta Samuel P. Huntington, la regimurile comuniste de ocupație care încercau să ofere o legitimitate națională puterii lor politice, cum a fost și cazul României³⁸. Acest fapt a permis istoricilor și arheologilor români reorientări atât de rapide și bruște, încât un observator neobișnuit cu realitățile sistemului totalitar din Europa de Est ar rămâne cel puțin descumpănit³⁹. Deși poate părea surprinzătoare, reamintesc observația lui D. Barbu, conform căreia „totalitarismul a fost cel mai eficient producător istoric de individualism și de naționalism”⁴⁰.

(3) Continuitatea populației autohtone și romanizarea

După cum s-a putut observa din cele scrise mai sus, problema continuității populației autohtone și a romanizării a jucat și în perioada anilor 1945-1960 un rol extrem de important⁴¹.

În 1945, referitor la problema continuității populației autohtone după cucerirea romană, Constantin Daicoviciu, cel care a dat pentru mai bine de patru decenii tonul istoriografiei românești în privința modului de interpretare a istoriei provinciei romane Dacia⁴², scria: „La légende romantique de l'*extermination* (s. a.)

---

have not considered the application of Marxist theory to archaeology in the communist countries, in part due to my lack of knowledge of the Russian literature, but especially due to the fact that in most East European countries so-called Marxist explanations normally consist of a few mechanical statements at the end of an otherwise traditional archaeological analysis”. Vezi, de asemenea, și observația lui Constantiniu, *op. cit.*, p. 241, conform căreia generația de istorici mai în vârstă, raliați regimului comunist, înțelegea marxismul din perspectiva paragrafului 2 al capitolul IV din *Cursul scurt de istorie al Partidului Comunist (bolșevic)*, unde era prezentă viziunea schematică a lui Stalin asupra materialismului istoric. Nu în ultimul rând, vezi cazul arheologiei poloneze, puțin afectată de ideologia marxistă după cel de al doilea război mondial, cf. P. Urbańczyk, *Political circumstances in post-war Polish archaeology*, *Public Archaeology* 1, 2000, p. 49-56, și în special p. 55: „it seems obvious that the presence of Marxism in Polish archaeology of those times was mainly declarative, reduced in most cases to the «decoration» of already completed texts with more or less relevant quotations from the works of Lenin, Stalin, Marx and Engels”.

³⁷ Ch.-O. Charbonel, *Istoriografia*, trad. Ileana Littera, București, 2006, p. 124-125.

³⁸ S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven-Londra, 1968, p. 335-336 apud T. Tănase, *op. cit.*, p. 23.

³⁹ Boia, *op. cit.*, p. 126-127 și p. 133 unde observă că „logica dublului discurs aparține miezului însuși al ideologiei comuniste”.

⁴⁰ D. Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, București, 1999, p. 66.

⁴¹ Despre evoluția generală a acestui concept în istoriografia românească vezi Boia, *op. cit.*, p. 188-213.

⁴² Cariera academică a lui Constantin Daicoviciu, un om de certă valoare, dar cu un grad ridicat de subiectivism, care, în opinia celor care l-au cunoscut, ar fi salvat cercetarea la nivel academic și universitar la Cluj, a fost în acei ani fulminantă. Din 1938 el era profesor de Arheologie și

radicale des Daces par les Romains ou de l'emigration en masse au delà des frontières de la province provoquant de la sorte en Dacie un *vacuum* qui sera rempli presque exclusivement par des colons «orientaux», donc non romains, ne résiste pas à un examen sérieux et objectif.”⁴³, concluzia care se conturează în urma acestor afirmații este cât se poate de clară: „*la continuité de la population indigène, notamment dans les campagnes*” și se constituie, conform autorului, într-o „*réalité* indiscutable”⁴⁴. Am putea crede că o astfel de concepție s-a schimbat sub influența internaționalismului proletar. Inteligența îi va permite unui fin intelectual ca Daicoviciu să jongleze extrem de subtil cu afirmații pentru care alții ar fi putut merge direct la închisoare. În plină epocă stalinistă, Daicoviciu va scrie în același sens, schimbând doar câteva cuvinte, e drept cheie: „Istoriografia burgheză, pradă – în cazul cel mai bun – a unei concepții idealiste asupra istoriei, dar servind, de fapt, conștient, în toate cazurile, unor teze preconceptuate, șovine și antiștiințifice, vedea, de obicei, în orice cucerire, făcută de un popor mai mare și «glorios» o înlocuire totală a vechii populații, exterminate până la unul, cu noul element etnic, acela al cuceritorului....Un caz prin excelență clasic în această privință îl oferă exemplul cuceririi unei părți a Daciei libere de către Romani, la începutul secolului II al erei noastre.”⁴⁵. Observăm că la nivelul concepției de bază cele două texte sunt identice, „legenda romantică” din 1945, fiind înlocuită cu expresia mult mai tranșantă „teze preconceptuate, șovine și antiștiințifice”, teză care mai fusese folosită de Daicoviciu, de asemenea, și înainte de 1945⁴⁶. Lupta lui Daicoviciu s-a dus mai degrabă cu „istoricul reacționar maghiar A. Alföldy”, despre care afirma că „n-a cunoscut și n-a vrut să recunoască această stare de lucruri, împiedecat de concepția sa istorică, strâmtă, burgheză, care nu vedea decât falnici cuceritori, și neglija prezența de totdeauna și neîntreruptă a băștinașilor mai puțin pompoși dar mai trainici.”⁴⁷. Totuși, polemica lui Daicoviciu cu A. Alföldy începuse în timpul războiului, în

---

Preistorie la Universitatea din Cluj, devenind începând cu anul 1949 profesor de Istoria Veche a României și apoi, din anul 1957 până în 1968, rector al aceleiași universități. Titlurile universitare sunt dublate de funcții de conducere a unor institute de cercetare: între 1947-1948, președinte al Comisiei Monumentelor Istorice din București, începând cu anul 1949, directorul Institutului de Studii Clasice al Institutului de Istorie din Cluj și director al Muzeului de Istorie a Transilvaniei, între 1945 și 1973, anul morții sale. În anul 1955, a fost ales membru plin al Academiei R. P. R., devenind președinte al Secției de Științe Istorice și membru al Prezidiului Academiei (*EIR*, p. 117-118, s. v.).

⁴³ Daicoviciu, *Transylvanie*, p. 116.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 120.

⁴⁵ Daicoviciu, *Așezarea autohtonă dela Apulum (Alba-Iulia)*, SCIV 1, 1950, 2, p. 225.

⁴⁶ Idem, *Problema continuității în Dacia. Câteva observații și precizări de ordin istorico-arheologic*, AISC, 3, 1936-1940, p. 5-6.

⁴⁷ Idem, *op. cit.*, SCIV 1, 1950, 2, p. 228. Desigur, istoricul maghiar afirmase în 1944 (*Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapesta, 1944, p. 74), ca reacție la apariția variantei în limba germană a lucrării lui Daicoviciu (București, 1943), cu aceeași părținare că: “Die radikale Ausrottung der Daker durch Römer wird als eine “romantische Sage” abgestempelt. Die Tatsache der Ausrottung ist aber keine “Sage”: sie wird durch römische Geschichtsquellen vorgetragen und durch die authentische Statistik von etwa 2600 inschriftlich erhaltenen Personennamen sind wir in der Lage uns von der Richtigkeit dieser Angabe zu überzeugen”.

contextul încercărilor românești de a anula prevederile dictatului de la Viena, prin care o bună parte din Transilvania fusese acordată, de către Germania și Italia, Ungariei. De altfel, disputa istoriografică româno-maghiară pe tema continuității elementului autohton, daco-roman, în Transilvania, după retragerea aureliană, avea să marcheze întreaga istoriografie românească și maghiară de după cel de al doilea război mondial, derapaje semnificative putând fi observate de ambele părți⁴⁸.

În contribuția sa la tratatul din anul 1960, Constantin Daicoviciu continuă apologia dacilor, despre care afirma că ajunseseră la un grad de cultură mult superioară altor popoare din afara lumii romane; în consecință, asimilarea și romanizarea lor s-a petrecut în câteva secole: „O dată cu subjugarea Daciei libere și cu dispariția statului dac se pune capăt și înfloritoareii culturi a poporului geto-dac. Civilizația și viața superioară standardizată romană va lua locul acesteia, fără să reușească, însă, a o dezrădăcina cu totul. Decenii de-a rândul, poporul dac se va răscula împotriva cuceritorului pentru a-și recâștiga libertatea, pentru a-și păstra limba și tradițiile culturale. Atât limba cât și cultura dacică se vor menține câteva veacuri, mai ales în mediul rural și în regiunile de munte, până la completa romanizare.”⁴⁹. După cum se poate observa, față de perioada anterioară, după ce se vorbește de continuitatea dacilor în provincie se admite totuși „completa romanizare”, e drept, după mai multe secole. Pentru un cititor mai puțin avizat, la o primă vedere, cele două concepte, continuitatea populației autohtone și romanizarea, par a fi total ireconciliabile, cu toate acestea, fenomenul nu este specific doar spațiului istoriografic românesc. Spre exemplu, multă vreme, istoriografia franceză a pendulat continuu între imperiu și galomanie. La urma urmei, nu este nimic ireconciliabil între cele două concepte, ele nefiind decât două fețe ale aceleiași monede. Națiunea română, după cum era și cazul națiunii franceze, spre exemplu, nu era decât rezultatul amalgamării culturii romane cu elemente ale culturii anterioare preromane. Accentul în istoriografie era pus nu pe identificarea exactă a rolurilor culturilor pre-romane și al culturii romane în apariția unor nou culturi provinciale, după integrarea diverselor teritorii în Imperiul roman, ci pe rezultatul direct, națiunile ca atare. Din acest punct de vedere, noua cultură era superioară altor culturi provinciale romane (adică națiuni moderne în viziunea istoriografiei europene din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea), dacă cultura romană se așeza pe un „substrat” superior altor „substrate”⁵⁰. Practic

⁴⁸ Vezi în acest sens disputele iscate de apariția lucrării despre istoria Transilvaniei (*Erdély története*) la Budapesta, sub egida Academiei Ungare, în anul 1986 și răspunsurile istoricilor români (Constantiniu, *op. cit.*, p. 413-420).

⁴⁹ Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 338.

⁵⁰ Elocventă este aici imaginea „poporului geto-dac” în opera lui V. Pârvan: „îl ridică (calitățile geto-dacilor invocate de autorul citat n. n.) mai presus de toți ceilalți barbari, fie ei thraci din sud, germani din nord, ori celti din vest” (V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ediție îngrijită, note, comentarii și postfață de R. Florescu, București, 1982, p. 100, prima ediție 1926, p. 171). Această imagine este completată apoi, când același autor vorbește de întinderea teritorială a acestora: „Geții au ocupat o suprafață enormă la N Dunării, întinzându-se între cadrilaterul boemian și

acest text al lui Daicoviciu din 1960, anul în care presiunea ideologică slăbise semnificativ, transmite cel mai clar modul în care istoriografia românească a înțeles cele două concepte, transformate apoi într-unul singur: continuitatea autohtonilor în provincia Dacia și completa romanizare a acestora.

În același an, 1960, I. Nestor⁵¹ a făcut o trecere în revistă a „*Principalelor realizări ale arheologiei românești în anii regimului democrat-popular*”⁵², observând în ceea ce privește problema de față că: „Studiată de pe pozițiile interpretării idealiste și unilaterale, a «misiunii civilizatorii» a imperiului, prin contrast cu lipsa presupusă de semnificație istorică a «barbarilor», pătrunderea romană în regiunile de la nordul Dunării de Jos nu a putut fi situată just în ansamblul istoriei patriei noastre, – cu toate cercetările și descoperirile arheologice numeroase și valoroase care s-au făcut”⁵³. Această afirmație echilibrată și, din punctul meu de vedere, perfect adevărată este însă dublată de o afirmație care nu pare a avea vreun sens: „Continuitatea locuirii populațiilor dacice în teritoriile neocupate de romani în secolele II și III e. n. a putut fi stabilită prin studierea tezaurilor monetare din Moldova și a fost confirmată pentru secolul III prin identificarea în 1949 a culturii de la *Poienesti* (r. Vaslui)...”⁵⁴. Mi se pare neverosimil faptul că I. Nestor își putea închipui, la momentul când a redactat acest raport, că monedele sau cultura materială sunt un indicator etnic atât de precis; este mai probabil că a fost și el luat de valul demonstrării cu orice preț a continuității elementului autohton pe întreg teritoriul României.

În prezentarea celei de a doua probleme pe care mi-am propus să o urmăresc în acest articol, se va putea observa că firul roșu este tot continuitatea, dacii fiind cei care, în opinia istoriografiei acelor vremuri, au condus „lupta de eliberare împotriva stăpânirii romane”. Ca să nu fiu înțeles greșit, precizez încă de la început că nu sunt partizanul teoriilor privind exterminarea în totalitate a populației dacice de către romani, ci al unei priviri echilibrate, care să ia în calcul contribuția tuturor

---

cataractele Niprului, iar la N și NV până spre bălțile Pripetului, Vistula inferioară și Oderul mijlociu” (*Ibidem*, p. 162). Editorul celei de a doua ediții a lucrării lui V. Pârvan simte nevoia să aducă anumite precizări, la fel de elocvente pentru imobilitatea discursului istoriografic: „În linii mari, aria etnică a geto-dacilor rămâne centrată pe teritoriul de astăzi al României, cu depășiri mai importante spre sud – unde limita ei atinge Balcanii – și spre est – unde geții locuiau întreaga zonă dintre Prut și Nistru, precum și, în bună parte, malul stâng al acestui din urmă râu, cohabitând spre sud cu enclave de sciți nomazi, pătrunși încă de timpuriu din stepele pontice – și mai puțin importante spre vest și nord-vest, – unde domină câmpia Tisei și se întâlnesc, întrepătrundându-se, cu celții în Carpați Moraviei și ai Slovaciei” (R. Florescu, în *Ibidem*, p. 515, nota 62).

⁵¹ Arheolog și preistorician, doctor în arheologie al Universității din Marburg (1932), a fost profesor de arheologie și preistorie la Facultatea de Istorie a Universității din București (1945-1974), șef de secție la Institutul de Arheologie din București (1956-1974), membru corespondent al Academiei R. P. R. și R. S. R. (din 1955), membru al Academiei de Științe Social-Politice din 1970 (*EJR*, p. 235-236 s. v.).

⁵² I. Nestor, SCIV 11, 1960, I, p. 11-23.

⁵³ *Ibidem*, p. 15.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 18.

actorilor implicați la constituirea vieții provinciale din Dacia⁵⁵. Totuși, obsesia continuității, nesuținută de cele mai multe ori de nici un argument sau doar de argumente de „bun simț”⁵⁶, a făcut mai degrabă rău, nepermițând cercetării istorice și arheologice să judece cu măsură toate documentele de care dispunem. Problema a fost tratată maniheist, daci-romani, autohtoni-alogeni, sedentari-migratori; or, imaginea care reiese din sursele aflate la dispoziție este pe ansamblu mult mai nuanțată și cere linii mai fine de interpretare și nu tușe grosolane⁵⁷. În general, priviri mult mai echilibrate se pot regăsi în studiile epigrafiștilor, ca urmare a caracterului mult mai tehnic al contribuțiilor lor și datorită necesității permanente de a pune istoria culturii și civilizației romane din Dacia într-un context mult mai larg, acela al întregului Imperiu.

(4) Sclavajul și lupta de eliberare a populației din provincia Dacia

În 1950, referitor la această problemă, Dumitru Tudor⁵⁸ observa că: „Deși ne stau la îndemână circa 130 știri epigrafice în legătură cu sclavajul, culese de pe teritoriul fostei Dacii ocupate de Romani, nu s-a încercat o prezentare a acestui

⁵⁵ Vezi în acest sens studiul lui Al. Diaconescu, *Romanizarea Daciei; un capitol de istorie a mentalităților abordat dintr-o perspectivă arheologică*, în *Studia historica et archaeologica in honorem magistrae Doina Benea*, Timișoara, 2004, p. 111-146.

⁵⁶ Este important de menționat că pe tot cuprinsul provinciei Dacia și apoi pe cuprinsul celor trei provincii. Dacia Superior, Inferior și Porolissensis, din peste 3000 de inscripții publicate, doar una singură păstrează un antroponim de tradiție dacică: *Decebalus Luci [filius]*, pe o plăcuță de aur descoperită la Germisara, în sanctuarul nimfelor, I. Piso, A. Rusu, *RMI* 59, 1990, 1, p. 12, nr. 5 = *CEpR*, XII, 586 = *AnnEp* 1992, 1483 = *ILD* 325 (o scurtă discuție asupra acestui fenomen a propus C. Opreanu, *Colonisation et acculturation en Dacie. Les mécanismes de l'intégration dans le monde romain*, în Cr. Roman et al. (ed.), *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Cluj-Napoca, 2004, p. 651-661, cu argumente de toponimie și hidronimie, dar și cu argumente onomastice, cum ar fi numărul ridicat de inscripții pe care apar *M. Ulpii* sau *P. Aelii*). S-a discutat în trecut de prezența în inscripțiile din Dacia a unui număr mult mai mare de antroponime traco-dacice (D. Protase, *Autohtonii în Dacia. vol. I. Dacia romană*, București, 1980, p. 27), însă recent a fost demonstrat că toate aceste antroponime sunt de origine est-balkanică (D. Dana, *Onomastique est-balkanique. Noms thraces et daces*, în Cr. Roman et al., *op. cit.*, p. 430-448). Această situație, unică de altfel la nivelul Imperiului, poate ascunde și o realitate, dar și un stadiu al cercetării, cercetare care a privilegiat studiul orașelor și castrelor din Dacia, în detrimentul lumii rurale. În același timp, de exemplu, la sudul Dunării, în provincia Moesia Inferior, nume de tradiție dacică apar în câteva zeci de inscripții (majoritatea în mediul rural!), atât în mediul latinfofon, cât și în mediul elenofon. Pentru o informare generală asupra noilor discuții privind antroponomia dacică vezi D. Dana, *Les Daces dans les ostraca du désert oriental de l'Égypte. Morphologie des noms daces*, *ZPE* 143, 2003, p. 166-186.

⁵⁷ Vezi în acest sens și observația generală a lui L. Boia conform căreia tentația de a privi lucrurile în acest mod este una din trăsăturile specifice ale imaginarului (Boia, *op. cit.*, p. 20).

⁵⁸ Cariera lui Dumitru Tudor luase o turnură favorabilă: profesor la Universitatea din Iași între 1947-1954 și apoi profesor la Universitatea din București din același an, după ce înainte de 1947 fusese profesor secundar la liceul Mihai Viteazu din București (poziție însă extrem de onorabilă în acele vremuri). În anul 1970, este ales membru al Academiei de Științe Social-Politice (Tudor, *Memoriu de titluri, studii și lucrări*, Iași, 1948, p. 4; *EIR*, p. 328, s. v.).

subiect.”⁵⁹. După ce a adunat toate informațiile epigrafice, în număr de 14 la acea dată, depre prezența sclavilor în Dacia Inferior, și după ce observă că toți erau mai degrabă sclavi cu o situație destul de bună⁶⁰, autorul se consideră îndreptățit să presupună că totuși sclavii care fuseseră capturați în timpul războaielor dacice trebuie să fi fost folosiți ca mână de lucru la construcțiile din noua provincie⁶¹, deși nu are nici o dovadă în acest sens. La fel, consideră că munca sclavilor era folosită pe domeniile agricole și în ateliere meșteșugărești, și că absența lor din sursele epigrafice ar fi de pus pe seama inculturii și poziției lor sociale⁶². Inutil să mai insistăm asupra faptului că autorul nu aduce nici o dovadă în sprijinul afirmațiilor sale. Mai mult decât atât, observând predominanța onomasticii de factură greco-orientală a sclavilor din inscripțiile Daciei Inferior, afirmă că marea majoritate a acestor sclavi ar fi avut o origine dacică. Legată de problema sclavilor este și problema colonatului, despre care același autor publică un articol în anul 1957⁶³. Nu comentez această încercare de a sincroniza realitățile provinciale ale Daciei cu schemele marxiste, întrucât chiar autorul recunoaște că nu există izvoare directe care să susțină un astfel de demers⁶⁴.

Dumitru Tudor publicase în anul 1942 prima ediție a lucrării sale despre Oltenia în epoca romană⁶⁵, în care sclavii nu își găseau încă locul. La ediția a doua a aceleiași lucrări, apărută în 1958, autorul nota: „De mare ajutor sunt însă lucrările savanților sovietici asupra unor probleme din Dacia romană, apărute în ultimii zece ani. Metoda istorică-materialistă a acestora a înlesnit autorului dezvoltarea unor capitole într-o nouă lumină”⁶⁶. Conform indicilor de la sfârșitul celor două volume, în 1942 sclavii sunt menționați de 5 ori (4-*servi vilici*; 1-*servus vicesimae*), numărul intrărilor crește în 1958 la 13 (2-*servi publici*; 1-*servus privatus*; 1-*servus rusticus*; 1-*servus vicesimae*; 9-*servi vilici*). Mai mult decât atât, schimbările se observă din restructurarea cuprinsului. Dacă în 1942, primul capitol era dedicat organizării militar-administrative, în 1958 primul capitol era dedicat vieții economice. Foarte interesantă este și tratarea unor subiecte sub altă formă. Dacă în 1942, rețeaua rutieră a Olteniei romane fusese discutată în capitolul dedicat fortificațiilor și lucrărilor militare, în 1958 subcapitolul dedicat căilor de comunicație este primul în cadrul capitolului dedicat vieții economice. Toate aceste schimbări de perspectivă erau în deplin acord cu prioritățile exprimate de M. Roller, prezentate mai sus.

Într-un articol din anul 1953, același autor atacă un alt subiect drag istoriografiei din acea vreme, problema acelor *latrones* atestați pe cale epigrafică în

⁵⁹ D. Tudor, *Despre sclavaj în Dacia Inferioară*, SCIV 1, 1950, 1, p. 205.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 209.

⁶¹ *Ibidem*, p. 209-210.

⁶² *Ibidem*, p. 210-211.

⁶³ Tudor, *Problema colonatului în Dacia romană*, SAI 2, 1957, p. 33-38.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 37.

⁶⁵ Tudor, *Oltenia romană*, București, 1942. Vezi și recenzia lui C. Daicoviciu, AISC 4, 1941-1943.

⁶⁶ Tudor, *Oltenia romană*. Ediția a II-a. Revizuită și adăugită, București, 1958, p. 5-6.

Dacia⁶⁷. Pentru a fi mai bine înțeleasă, această chestiune fusese rezumată de E. Bujor prin prezentarea unui articol al lui A. D. Dimitriev: *Mișcarea «latrones» ca una dintre formele luptei de clasă în Imperiul roman*, publicat în *Vestnik Drevnij Istorij*⁶⁸. Concluzia principală, teza fundamentală a istoriografiei sovietice la acea dată, era: „Datorită metodelor teroriste «pax romana», s-au creat contradicții ce se adânceau mereu între colonizatorii romani și masele subjgate, făcând să crească ura acestora față de asupritori, și să se ascută lupta de clasă. Toate acestea duceau în mod inevitabil la intensificarea și creșterea luptei naționale de eliberare în provinciile subjgate”⁶⁹.

Revenind acum la articolul lui D. Tudor, observăm că, după o introducere în problemă, trecând în revistă principalele teorii care se emisese până la acea dată despre prezența acestor *latrones* în inscripții, autorul respinge categoric această literatură, avansând un singur argument: „Rezultă din cele expuse până aici, că în istoriografia burgheză, problema acestor *latrones* din inscripții a fost înțeleasă în diferite chipuri și nerezolvată satisfăcător. Principalele cauze ce au lăsat-o nerezolvată se datoresc studiului unilateral al ei, precum și poziției de clasă a acestor istorici care i-a împiedecat a avea o optică justă în problemele de istorie socială.”⁷⁰. Soluția vine, cum ne așteptam, dinspre știința sovietică atotcunoscătoare care reușise, în opinia autorului, să demonstreze că este vorba de partizani, aflați într-o permanentă luptă armată cu autoritățile romane, după următorul scenariu: „Acești partizani se constituiau în grupuri mici și astfel luptau în locuri accidentate sau păduroase, dar cu drumuri mult bătute de către cei bogați și de persoane oficiale. Atare partizani au luptat tot timpul cât a ținut cotoșirea romană în Dacia și se alimentau continuu cu elemente din clasele oprimate, ca sclavi, coloni, sărăcime etc., toți intrați în conflict cu ocupanții romani, din pricina cărora trebuiau să ia drumul codrului. Astfel, unele documente epigrafice ne pot ajuta să reconstituim în mișcarea acestor *latrones*, una din formele luptei de clasă din statul sclavagist roman”⁷¹. După aceste rânduri, concluzia se conturează de la sine: „Într-o provincie cucerită prin războaie dure și exploatată crunt, cum a fost Dacia, aceste grupuri de *latrones* sau chiar elemente izolate nu puteau fi decât autohtoni în conflict cu stăpânitorii. De aceea, pe bună dreptate, singuri istoricii sovietici i-au identificat cu un fel de partizani ce contribuiau la lupta de eliberare a provinciei”⁷².

Tot despre *latrones*, dar și despre lupta populațiilor din Dacia împotriva stăpânirii romane, este vorba și într-un opuscul publicat în 1957⁷³, în care se face un inventar al surselor, în primul rând literare, care vorbesc despre probleme în

⁶⁷ Idem, „*Interfecti a latronibus*” în *inscripțiile din Dacia*, SCIV 4, 1953, 3-4, p. 583-595.

⁶⁸ E. Bujor, SCIV 4, 1953, 3-4, p. 804-806. Articolul lui A. D. Dimitriev fusese publicat în VDI 1951, 4, p. 62-72.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 804.

⁷⁰ Tudor, SCIV 4, 1953, 3-4, p. 593.

⁷¹ *Ibidem*, p. 593.

⁷² *Ibidem*, p. 594.

⁷³ Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare” în Dacia romană*, București, 1957.

provincia Dacia în timpul mai multor împărați, mai ales în timpul lui Marcus Aurelius, când este identificat și momentul apariției „acelor *latrones*”⁷⁴. Leitmotivul este de fapt colaborarea dintre dacii care se răscoală în provincie și populațiile de origine dacică din afara provinciei și care prin invaziile repetate nu încercă decât să-și ajute compatrioții căzuți în sclavie⁷⁵, după cum reiese dintr-una dintre concluziile autorului („Țărâtimea băștinașă este aceea care a condus lupta, la care se adaugă loviturile date de barbarii din afară, în urma cărora s-a putut obține victoria”)⁷⁶ și din titlul ultimului capitol intitulat *Lichidarea stăpânirii romane în Dacia*⁷⁷. De altfel, și în 1955, într-un text echilibrat, mai degrabă tehnic și descriptiv, privind linia de fortificații trasalutană și extinderea provinciei Moesia Inferior la nordul Dunării, pe teritoriul de azi al Munteniei⁷⁸, D. Tudor era convins că sfârșitul acestei extinderi, de la începutul domniei lui Hadrian, trebuie pus pe seama dacilor „pe care îi constatăm în număr însemnat în regiunea cetăților romane de la Rucăr, Draja și Pietroasa, sunt aceia care, răsculându-se, vor fi atacat pe cotropitorii din castele respective, le vor fi incendiat și îi vor fi silit pe cotropitori să se retragă în alte întărituri, la nord de munți”⁷⁹.

În anul 1951, D. Berciu a publicat un text care s-a ocupat direct, conform titlului, despre *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani*⁸⁰. Berciu nu se ocupase niciodată de problemele legate de istoria sau arheologia epocii romane din Dacia, dar, sub imboldul momentului și pentru a fi mai bine văzut de mai marii vremii, a simțit nevoia să-și aducă contribuția la o temă total

⁷⁴ *Ibidem*, p. 39.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 67-68, în Muntenia „populația de bază o formează triburile geto-dacice”, excluzând prezența roxolanilor „între Olt, Dunăre și Carpați”. Roxolanii (p. 70) sunt prezenți în Moldova sudică și centrală, dar au așa numite „prelungiri înspre Răsărit”. Iazigii se aflau între Dunăre și Tisa (p. 70-71), deci în afara teritoriului R. P. R. Dacii liberi „erau la ei acasă în nordul Daciei. Bucovinci și Moldovei” (p. 73). Carpii, „grupul cel mai important și mai bine organizat dintre dacii liberi” ocupau „Moldova nordică” (p. 73-74), dar s-au deplasat spre Sud. Costobocii (p. 74-75) „erau așezați probabil între Tisa și Carpați, în orice caz în nord-estul Daciei”. După cum se poate observa, triburile așa-ziselor daci liberi, împreună cu Dacia romană, reconstituie harta granițelor actuale ale României.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 81.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 82-91.

⁷⁸ Tudor, *Considerații asupra unor cercetări arheologice făcute pe Limes Transalutanus*, SCIV 6, 1955, 1-2, p. 87-96

⁷⁹ Mai târziu Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 106, este mult mai îngăduitor cu romanii care reușiseră în opinia lui să romanizeze și Muntenia (!), deși, de la începutul domniei lui Hadrian, acest teritoriu nu mai era stăpânit direct de imperiu: „Toate aceste argumente concrete ne fac să susținem că în Muntenia procesul de romanizare s-a petrecut paralel cu cel din Dacia romană. Și în judecarea lucrurilor nu trebuie să uităm că populația din Muntenia se familiarizase cu lumea romană înainte de ocuparea Daciei de către romani, iar sudul Munteniei a rămas roman (romano-bizantin) și în secolele IV-VI e.n., așa cum arată descoperirile arheologice și datele istorice. Iată deci o perioadă lungă în care elementele romane s-au altoit pe puternicul fond dacic”. Această frază condensează aproape o întreagă direcție de cercetare care a încercat să demonstreze romanizarea unui teritoriu care nu a aparținut Imperiului decât aproximativ două decenii!

⁸⁰ D. Berciu, SCIV 2, 1951, 2, p. 73-95.

străină preocupărilor lui de până atunci⁸¹. La începutul textului autorul prezintă această temă ca pe o necesitate pe care istoriografia română ar trebui să o rezolve în lumina achizițiilor științei sovietice: „Punerea și rezolvarea problemei luptei băștinașilor împotriva cotropitorilor romani devine o sarcină a istoriografiei actuale românești. Știința marxist-leninistă și istoriografia sovietică – unde s-a pus, de fapt, pentru prima dată această problemă – ne ajută în mod esențial să găsim calea justă în interpretarea unor probleme de bază ale istoriei noastre”⁸². Premisa de la care pleacă întreaga demonstrație a autorului este de asemenea explicit menționată la începutul textului: „Eliberarea Daciei de sub stăpânirea romană a fost rezultatul unei lupte continue a clasei asuprite, interesată direct în distrugerea modului de producție sclavagist. Această eliberare este primul rezultat concret al întregului proces de descompunere a sistemului sclavagist roman”⁸³. Prima „răscoală” a avut loc la începutul domniei lui Hadrian, tulburările provocate de iazygi fiind privite de autor ca o răscoală a populației autohtone dacice, în alianță cu aceștia și cu un scop precis: „Scopul acestei răscoale era distrugerea regimului sclavagist roman și eliberarea de sub cotropirea romană”⁸⁴. Scopul răscoalei indică astfel constituirea unei conștiințe de clasă, care îmbină lichidarea inechităților sociale și lupta de eliberare, întrucât clasa exploataților din Dacia era formată din: „...populația autohtonă, împreună cu sclavii...”⁸⁵. În afară de răscoale, autorul identifică și o altă formă de luptă specifică: „...*Latronicia*, luptă de partizani”⁸⁶. Definirea acestei forme de luptă și modul în care ea s-a desfășurat sunt preluate de autor din lucrări sovietice: „Ei (scil. *latrones* n. n.) se retrăgeau în locuri ascunse, de unde loveau pe ocupanți. Activitatea lor nu poate fi socotită deci ca un simplu banditism, așa cum apărea în ochii justiției romane, ci ca o formă a luptei antiromane de eliberare a poporului dac. Acești «*latrones*» sunt elementele cele mai dinamice din sânul clasei asuprite, care nu au înțeles să îndure exploatarea sclavagistă”. Lupta acestora debutase odată cu începutul stăpânirii romane în Dacia, fiind „o formă a luptei de clasă și de eliberare”⁸⁷. Elementul specific provinciei Dacia pare a fi în opinia autorului apropierea dintre populația dacică de la sate și sclavi, fapt ce a permis constituirea unei alianțe (în alte provincii formată din coloni și sclavi) care a dus până la urmă la „lichidarea stăpânirii romane” din Dacia, cu sprijinul dacilor liberi

⁸¹ Arheolog și preistorician a avut parte de o carieră invers proporțională cu meritele sale demonstrate în meserie, care se poate pune pe seama compromisului făcut cu regimul comunist. A fost șef al misiunii arheologice române, secretar și director al Institutului Român din Albania (1938-1944), conferențiar și profesor la catedra de Istoria României a Facultății de Istorie a Universității din București (din 1945). Încununarea carierei sale administrative s-a întâmplat între anii 1966-1971, când a fost decan al facultății menționate mai sus și apoi director al nou înființatului Institut de Tracologie. Din 1970, membru al Academiei de Științe Social-Politice (*EIR*, p. 54-55, s. v.).

⁸² Berciu, *op. cit.*, p. 74.

⁸³ *Ibidem*, p. 74.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 80.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 81.

„din afara provinciei și cu triburile barbare de la granița acesteia”⁸⁸. Evident, autorul nu aduce nici un argument în sprijinul teoriilor sale, cu excepția unor citate cu caracter general din Marx și Engels și din diverse lucrări sovietice, și a trei inscripții care au mențiunea: *interfectus/interfecta a latronibus*⁸⁹. De asemenea, observăm că terminologia folosită este în cvasitotalitate anacronică, vorbindu-se chiar de „militarism și terorism”⁹⁰. Concluzia articolului se desprinde de la sine: „Eliberarea Daciei este rezultatul unei lupte înverșunate a populației băștinașe împotriva cotropitorilor romani, la care s-au asociat Dacii liberi și alte triburi vecine”⁹¹. Deși în cuprinsul articolului vorbise de mai multe ori de sclavi, la sfârșit nu îi mai menționează, uitând și de ei și de lupta de clasă, dar vorbește despre persistența populației autohtone (cu excepția elitelor, care trădaseră cauza, în opinia lui Berciu!) și cultura materială care demonstrează această realitate: „Cultura băștinașă, în opoziție cu cea romană, a fost păstrată și dezvoltată, nu de resturile aristocrației dace, sau de cei care au beneficiat de avantajele cotropitorilor, ci de marea majoritate a poporului dac supus celei mai crunte exploatare în timpul stăpânirii romane”⁹².

Apologia luptei de eliberare a dacilor este făcută în același număr și fascicul al revistei SCIV și de F. Horovitz⁹³. Premisele erau de cel mai bun augur: „Un neam ca Dacii, tânăr, viguros, viteaz, cu spatele acoperit de o întreagă lume «barbară» al cărei portdrapel de libertate era, nu se putea resemna să suporte jugul roman”⁹⁴. Și acest autor vorbește despre o alianță între „populația autohtonă asuprită” și „lumea barbară din afară”, care a dus la „lichidarea stăpânirii romane” din Dacia. Formele luptei sunt bineînțele inspirate de modele contemporane epocii în care trăia autorul: „N-a fost de sigur, un războiu deschis, ci un războiu de guerillă, de partizani, cum s-a întâmplat de atâtea ori în cursul istoriei, împotriva unor ocupanți străini”⁹⁵.

Numismatica este și ea chemată să-și aducă contribuția la cunoașterea „luptei împotriva stăpânirii romane”, prin intermediul lui B. Mitrea⁹⁶. În introducerea

⁸⁸ *Ibidem*, p. 81.

⁸⁹ IDR III/1, 118; IDR III/1, 71; IDR II 134. Vezi în ultimă instanță asupra acestei probleme C. Wolff, *Interfecti a latronibus*, în M. Bărbulescu (coord.), *Funeraria Dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, Cluj-Napoca, 2003, p. 205-214 și precizările formulate de R. Ardevan, *Nochmals über interfecti a latronibus in Dakien*, în *Studia historica et archaeologica in honorem magistrae Doina Benea*, Timișoara, 2004, p. 21-25.

⁹⁰ Berciu, *op. cit.*, p. 88.

⁹¹ Berciu, *op. cit.*, p. 90.

⁹² *Ibidem*, p. 90.

⁹³ F. Horovitz, *Situația precară a stăpânirii romane în Dacia și poziția specială a consularului Dacilor, ca expresie a acestei situații*, SCIV 2, 1951, 2, p. 97-124. Biografia lui lipsește din *EIR* și, în afara acestui studiu, colegul D. Dana mi-a atras atenția asupra unei lucrări publicate de acesta în perioada interbelică: F. Horovitz, *Influența elenismului asupra lumii traco-dacice și traco-daco-romane până la retragerea legiunilor din Dacia*, Iași, 1927 (*non vidi*).

⁹⁴ *Ibidem*, p. 99.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 100. Vezi în acest sens și observațiile lui Boia, *op. cit.*, p. 171.

⁹⁶ B. Mitrea, *Contribuții numismatice la cunoașterea problemei lupte împotriva stăpânirii romane în Dacia*. Partea I, SCIV 5, 1954, 3-4, p. 467-486 (partea a doua a articolului nu a mai apărut niciodată). Bucur Mitrea a fost cercetător la MNA, apoi la Institutul de Istorie (și apoi de Arheologie) între anii 1944-1975 (șeful sectorului numismatică).

articolului, autorul era convins că: „studiul materialului numismatic, privit mereu din unghiul problemei pe care o urmărim, ar putea să ne ofere date noi în legătură cu acțiunea celor două forțe (cea externă și cea internă n. n.) în lupta lor împotriva stăpânirii romane din Dacia”⁹⁷. După această introducere, autorul ne lămurește că demersul lui nu este totuși nou; și-a propus să urmărească pe baza descoperirilor de tezaure monetare eventuale incursiuni barbare în provincie (pe linia obișnuită a numismatiei tradiționaliste) – dar pentru a răspunde comandamentelor epocii, adaugă imediat și „o răscoală în interiorul Daciei”⁹⁸. Urmează apoi o listă de descoperiri de tezaure monetare care atestau, în opinia autorului, răscoalele populației din Dacia (răscoala din vremea lui Hadrian, răscoala din anul 143, neatestată aproape deloc prin descoperiri monetare, după cum reiese din inventarul autorului, dar în sprijinul căreia sunt aduse argumente din alte discipline, cum ar fi filologia clasică și epigrafia, răscoala din 156-157, incursiunea și răscoala din 167), concluzia desprinzându-se de la sine: „Îngropările de tezaure monetare ne fac să apreciem violența răscoalelor și incursiunilor din epoca studiată și apoi să înțelegem măsurile pe care autoritatea romană este obligată să le ia pentru protecția clasei stăpânitorilor de sclavi din Dacia”⁹⁹.

Lucrarea emblematică a acelor ani asupra așa zisei probleme a sclavajului din Dacia este, fără umbră de îndoială, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, apărută la București în anul 1957, la Editura Academiei R. P. R., sub semnătura lui D. Tudor. După cum autorul afirmă încă din introducere: „Dorința de a încerca o prezentare a problemei sclaviei în Dacia romană îmi reține atenția de aproape zece ani”¹⁰⁰. Lucrarea, plină cu citate din Engels și, mai ales, din Lenin, mai poate fi folosită doar ca sursă documentară pentru monumentele epigrafice (catalogul conține 152 de inscripții) și ca sursă istoriografică pentru a exemplifica excesele de abordare și limbaj ale acelor vremuri. Totuși, nici D. Tudor nu uită mai vechea răfuială a istoriografiei românești cu A. Alföldy, despre care afirmă că are „părerii extremiste”¹⁰¹, supralicitând eventuala nimicire totală a dacilor. Astfel, deși vorbește de sclavi, D. Tudor nu face nimic altceva decât să susțină supraviețuirea elementului autohton: „populația băștinașă pe care se va întemeia stăpânirea romană”, deși conform statisticii întocmite doar trei sclavi cunoscuți prin inscripții au purtat nume, interpretate de autor ca „traco-gete”¹⁰².

Până și un epigrafist care a excelat prin articole mai degrabă tehnice și specializate, cum a fost I. I. Russu¹⁰³, a simțit nevoia, la începutul unei note în care trata problema unei inscripții care menționa un *servus contra scriptor* al *conductor*-ului circumscripției vamaile Illyricum, să amintească neglijența istoriografiei

⁹⁷ *Ibidem*, p. 468.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 469.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 484.

¹⁰⁰ Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, București, 1957, p. 5.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 54-55. Autorul maghiar nu este uitat nici de M. Macrea, *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 388, nota I.

¹⁰² *Ibidem*, p. 78-79.

¹⁰³ *EIR*, p. 287, s. v. I. I. Russu a fost șef de sector (1960) și de secție (1967) la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj și din 1970 membru corespondent al Academiei de Științe Social-Politice.

românești de până atunci care nu a tratat problema sclavajului în provincia Dacia și să adauge un citat din Stalin¹⁰⁴. Cu toate acestea, articolul nu cade în păcatul celor prezentate mai sus, tonul rămânând rezervat și pe alocuri neutru, dar este emblematic cum, sub presiunea sistemului socio-politic, acesta acceptă să introducă anumite pasaje din clasicii marxism-leninismului, deși este evident că nu aveau nici o legătură cu tema abordată.

Conceptul de sclavaj și lupta de eliberare a populației din Dacia era o noutate în câmpul istoric și arheologic românesc. El nu mai fusese folosit deloc înainte și a dispărut aproape cu totul după 1960. Însă, și acestui concept i s-au adăugat idei preluate din conceptul de continuitate discutat anterior, în primul rând identificarea sclavilor din provincie cu populația autohtonă, apropiindu-se astfel de ideile vehiculate în perioada interbelică. Se pune totuși întrebarea de ce unii dintre istorici și arheologi au ales să scrie astfel de lucrări, în timp ce alții, după cum am văzut mai sus, au rămas la conceptul de continuitate, pigmentându-l doar cu câteva citate din „clasicii marxism-leninismului”. Cred că aici a intervenit alegerea fiecăruia. Carierele ulterioare ale istoricilor și arheologilor care au ales una sau alta dintre orientări sunt în linii generale similare. Această realitate indică faptul că în acea epocă ambele direcții erau tolerate de Partidul Comunist, având în vedere și faptul că diferența între ele era mai degrabă de formă și mai puțin de substanță.

(5) Concluzii

După cum se poate observa din sumara și inevitabil reduționista analiză de mai sus, preocuparea de bază a istoriografiei românești privind istoria provinciei Dacia, în intervalul cronologic studiat, a fost identificarea acelor elemente care să permită susținerea tezei continuității dacilor în provincie după cucerirea romană, și a elementului autohton pe teritoriul României (în acea vreme R.P.R.) după retragerea administrației romane¹⁰⁵. Apariția unor lucrări care, sub influența istoriografiei sovietice de inspirație stalinistă, au supralicitat rolul sclavilor și al mișcărilor sociale pe post de motoare ale istoriei, nu a alterat decât la suprafață această preocupare. Istoricii și arheologii români i-au transformat pe dacii din provincie în sclavi și în populație sărăcită, aceștia fiind cei care au condus apoi și războaiele sau așa numita luptă de eliberare. Perspectiva etnicistă a mers mult mai departe, considerându-se că populația provinciei a primit ajutor din partea așa numiților „Daci liberi”, concept care până astăzi mi se pare neclar și totalizant

¹⁰⁴ I. I. Russu, *Un sclav în serviciul vama din Dacia*, SCIV 4, 1953, 3-4, p. 784-793.

¹⁰⁵ Aceasta va rămâne preocuparea de bază a cercetării românești și după acest moment, fiind definită drept „problema problemelor” de D. Protase, *op. cit.*, p. 5: „Pentru istoria poporului român o problemă capitală, mult controversată, – «problema problemelor», cum a fost numită de unii – au constituit-o originea, formarea și permanența sa pe meleagurile carpato-danubiene, corespunzătoare, în cea mai mare parte, teritoriilor de astăzi ale României”.

deopotrivă¹⁰⁶, și din partea altor barbari, de cele mai multe ori nenumiți, de la marginile Daciei.

După 1960, atenuarea condiționărilor specifice epocii staliniste a permis arheologilor și istoricilor români să revină în general la abordarea tradiționalistă din perioada interbelică¹⁰⁷. Astfel, au renunțat repede la sclavi și la răscoale, dar au păstrat conceptul cheie al continuității populației autohtone în provincia Dacia și apoi continuitatea populației daco-romane după retragerea lui Aurelian. Romanizarea a fost lăsată în plan secund, fiind exprimată mai degrabă implicit (conceptul de daco-romani), decât explicit. Naționalismul-stalinist de după 1971 a creat un câmp propice dezvoltării acestui concept, care a devenit dogmă, și care nu a permis nici o discuție în jurul lui. Acest mod de a judeca lucrurile s-a perpetuat până astăzi, noul tratat de *Istoria Românilor*¹⁰⁸ nefiind decât una din multiplele lui expresii.

O atare atitudine poate fi definită ca un refuz al discutării conceptelor de bază pe care arheologii și istoricii le vehiculează, evident cu unele excepții¹⁰⁹. De ce am face efortul să înțelegem, să explicăm sau să refuzăm argumentat folosirea unui concept sau altul, când este mai simplu să le luăm așa cum sunt, din manuale sau din scrierile „marilor înaintași” și să le incorporăm textelor noastre? De ce să încercăm să propunem noi concepte, să deschidem noi direcții de cercetare, când ele sunt deja trasate? După cum observa L. Boia, una dintre problemele fundamentale ale istoriografiei românești în general rezidă în acceptarea fără nici un fel de spirit critic a conceptului de „obiectivitate istorică”, întărit de ideologia comunistă, promotoare a unui „adevăr unic și incontestabil”¹¹⁰.

După cel de al doilea război mondial, sub impactul decolonizării, în lumea academică internațională, domeniul studierii culturilor provinciale romane a fost

¹⁰⁶ Vezi și observația lui P. Diaconu, *Începuturile limbii de lemn în literatura arheologică*, *Analele Sighet* 6, 1998, p. 647-651: „Iar această sintagmă – daci liberi –, fără sens și păguboasă din toate punctele de vedere, bântuie și azi în paginile operelor arheologice.” (p. 650-651).

¹⁰⁷ Boia, *op. cit.*, p. 126-132.

¹⁰⁸ Niculescu, *op. cit.*, p. 123-124: „... the archaeological interpretations made in the „History of the Romanians” with the purpose of reconstructing the national ancestry are following G. Kossinna’s concepts of culture, archaeology and ethnicity ...”.

¹⁰⁹ Vezi spre exemplu articolul lui Al. Suceveanu, *În legătură cu unele discuții recente privind procesul de romanizare*, *Thraco-Dacica* 6, 1985, 1-2, p. 105-115 sau contribuția mai sus citată a lui Al. Diaconescu (nota 50). Foarte interesant mi se pare articolul lui C. Daicoviciu, *Romanizarea Daciei*, *Apulum* 7/1, 1968, p. 261-272 = *Dacica. Studii și articole privind istoria veche a pământului românesc*, Cluj, 1969, p. 427-437, în care autorul arată mai multă flexibilitate și spirit critic, decât în anii precedenți: „Am vrea însă dintru început să arătăm că suntem și noi de acord cu principiul de a trata romanizarea nu mecanic, ci de la caz la caz, diferențiat, ținând seama de specificul situației fiecărei provincii, de condițiile etnico-sociale ale populației asupra căreia se execută romanizarea.” (p. 262), mergând până acolo încât refuză prezența unei conștiințe etnice la daci: „Și în Dacia, ca și în întreg imperiul roman, de altfel, absența sentimentului rasial ușura asimilarea.” (p. 264, cel mai probabil termenii rasă și etnie par a fi, în concepția lui Daicoviciu, interșanjabili). Cu toate acestea spre final vorbește de „caracterul genetic al daco-romanilor, adică acela de *romanitate pe temelia etnică dacică*” (p. 268), prefigurând derapajele etnicizante din perioada național-comunismului.

¹¹⁰ Boia, *op. cit.*, p. 57.

supus continuu reinterpretării. Au fost abandonate în general teoriile naționaliste și imperialiste și s-au propus noi modele și concepte (sau, concepte mai vechi, cu mare încărcătură simbolică, cum este conceptul de romanizare¹¹¹, au fost investite cu noi sensuri), care să explice realitățile Imperiului roman și ale culturii provinciale romane. Îndeosebi, conceptul de romanizare a fost criticat ca fiind totalizant, drept expresie a naționalismului antebelic și a unei Europe colonialiste¹¹². În România, evident și sub impactul constrângerilor politice ale vremii, nu s-a produs nimic asemănător. Remarcăm astfel două direcții de cercetare: (1) o direcție provenită dinspre câmpul arheologic care a folosit din plin conceptul de continuitate și demonstrarea cu argumente arheologice a acestuia și (2) o direcție provenită mai degrabă din rândurile epigrafiștilor și istoricilor, în care a prevalat studiul structurilor imperiale și a armatei romane, studiul orașelor și al elitelor lor, studiul structurilor economice și studiul interacțiunii culturale a diverselor populații identificabile în Dacia pe baze epigrafice. Datorită caracterului special al surselor folosite, inscripții, și a informațiilor păstrate de acestea, conceptul de continuitate nu a fost supralicitat. Trebuie spus că aceste două direcții nu pot fi separate atât de precis, așa cum ar putea reieși din textul de față. În realitate, ele s-au întrepătruns de cele mai multe ori. Cu toate acestea, cea de a doua direcție a urmărit mai degrabă studiul structurilor provinciale, așa cum păreau a se contura prin studiul inscripțiilor, eludând dezbaterile teoretice și istorice în jurul problemei continuității.

În general, indiferent de momentul istoric luat în considerare, marea majoritate a arheologilor și istoricilor români au ales să servească statul, în schimbul

---

¹¹¹ Vezi observațiile lui L. A. Curchin, *The Romanization of central Spain. Complexity, diversity and change in a provincial hinterland*, Londra-New York, 2004, p. 8: „Romanization is a descriptive rather than a definitional or explanatory term. It is a convenient name for a construct or paradigm devised by modern scholars to describe the process of cultural transformation by which indigenous people were integrated into the Roman empire. In the recent years, however, both the concept of Romanization and the word itself have come under fire, because of its long-standing associations with an obsolete colonial and Romano centric view of cultural change. ... Thus, rather than abandoning the term Romanization, it is preferable to deconstruct and revitalize it as a useful descriptor of an important cultural process in the Roman world. In any event, the continuing popularity of the term, as exemplified by a recent spate books with Romanization in their titles, shows that it is not about to disappear”.

¹¹² Cu toate acestea conceptul este în continuare folosit, după cum observă unii din partizanii abandonării lui: „There is a problem with the theory of Romanization and the ideas that lie behind it. The approach focuses study upon a theory that is implicated through its creation within the context of western imperial thought. It was invented alongside, and interacted in various complex ways with the discourses of nationalism and imperialism that were developed by various western nations in the late nineteenth and twentieth centuries. If it is true that we live in a post-colonial world, which is a debatable point and one to which I shall return, we ought to be able to move beyond the type of perspective that Romanization provided. It may have appeared to provide a relevant intellectual framework for the conceptualization of the Roman world at a time when certain western powers held territorial domination over most of the world, but with the collapse of western imperialism, it ought to have ceased to be relevant. Why has it not?” (R. Hingley, *Romanization ?*, Digressus Supplement 1, 2003, p. 111-112).

unor beneficii personale. Însă sunt convins că nu numai interesele materiale și personale, cum ar fi urcarea pe scara socială, au determinat o astfel de atitudine. Fără a pleca de la premisa că Statul este o realitate abstractă, o creație artificială și perfectibilă, arheologii și istoricii români l-au considerat ca pe o realitate imuabilă și integratoare, un spațiu în care ființa națiunii se poate exprima în cele mai depline forme. După cum observa Daniel Barbu, într-o carte pe nedrept ignorată de arheologi și istorici¹¹³, „o societate de cele mai multe ori incapabilă de un minim efort de solidaritate umană și politică, așa cum este cea românească, se federalizează spontan în jurul ideii naționale”. Continuându-și analiza, același autor încerca și o explicație, cel puțin interesantă în opinia mea, a acestui fenomen paradoxal la o primă vedere. Națiunea a fost și este singurul „proiect colectiv”, în exprimarea lui D. Barbu, care nu presupune o raportare personală la valori¹¹⁴. Ori, lipsa unei raportări personale la valori a permis considerarea unor compromisuri făcute cu regimul politic, indiferent de natura lui, ca acceptabile și pe alocuri chiar necesare.

O mare parte a istoricilor și arheologilor români nu au fost decât reprezentanții tipici ai proceselor de modernizare a statului și de autonomizare a anumitor discipline de cercetare. Aceste tendințe au fost impuse în România dinspre stat spre societate, știut fiind faptul că în societățile în curs de modernizare statul exercită o dominație cvasitotală asupra tuturor segmentelor societății, elitele intelectuale devenind funcționari ai acestuia. Această realitate a lăsat puțin spațiu coagulării unei societăți civile ca o contrapondere a hegemoniei statale¹¹⁵. Cu alte cuvinte, modul în care a fost creată tradiția de cercetare românească și au fost definite câmpurile anumitor discipline în perioada modernă, precomunistă, a avut ca rezultat comportamentul obedient al câmpului istoric și arheologic față de regimul totalitar. Obediența provenind din convingerea certă că doar sprijinind statul arheologii și istoricii își fac datoria față de națiunea română și primesc acele recunoașteri sociale și materiale care, în opinia lor, li se cuvin de drept.

Între 1945 și 1960, după cum am văzut, prin vocea lui Roller, partidul comunist a transmis doar niște orientări generale, foarte schematice și în nici un caz obligatorii. Neavând o bază națională, noua putere politică a urmărit să-și întărească legitimitatea prin afirmarea caracterului național și, drept urmare, a permis folosirea în continuare a unor concepte din perioada anterioară, atâta timp cât ele nu intrau în contradicție cu linia ideologică oficială, și regimul nu era criticat, fie și indirect, prin scrierile istoricilor și arheologilor. Printre altele, această strategie a constatat în reabilitarea unora dintre cercetătorii cu un trecut indezirabil în noul context politic, singura condiție fiind adoptarea de către aceștia a unei atitudini non-critice. Astfel, istoricii și arheologii au putut să-și ducă mai departe activitatea de cercetare, având grijă să nu lezeze în nici un fel sistemul politic. Acest fapt a

---

¹¹³ O singură excepție notabilă, Al. Dragoman, S. Oanță-Marghitu, *Dacia*, N. S. 50, 2006, p. 57-76.

¹¹⁴ Barbu, *op. cit.*, p. 66-67.

¹¹⁵ Tănase, *op. cit.*, p. 11.

fost în mod evident un compromis între puterea politică și câmpul istoric și arheologic, ambele părți având de câștigat. Din perspectiva multor istorici și arheologi compromisul ar fi fost unul necesar, mai mult chiar, ar fi reprezentat un act de rezistență față de puterea politică. Credința lor este aceea că, exceptând paragrafele corecte din punct de vedere politic, incluse strategic în lucrările tipărite, conținutul publicațiilor ar fi fost unul științific, fidel standardelor academice ale disciplinei; în felul acesta, ei au păstrat convingerea continuării și transmiterii unei tradiții de cercetare științifice, moștenite din perioada interbelică, neinfestate în structură de comandamentele ideologice. Din punctul meu de vedere, poziția adoptată s-a dovedit, pe termen lung, a fi o iluzie, deoarece baza epistemologică a demersului lor (pretins neutru, obiectiv și apolitic) era pe placul regimului. Paradoxal, în loc să se constituie într-o formă de supraviețuire a unei tradiții științifice apolitice, adică o formă de rezistență, așa cum au crezut autorii, lucrările publicate nu au făcut decât să slujească interesele puterii comuniste¹¹⁶.

THE IMAGE OF THE ROMAN PROVINCE OF DACIA IN THE ROMANIAN HISTORIOGRAPHY 1945-1960

ABSTRACT

In the present article I intend to analyse the main stream concepts used during the Stalinist period in Romania (1945-1960) in the academic publications related to the history of the Roman province of Dacia. I chose this time interval based on relevant political and editorial events: the publishing in 1945 of the last edition of Constantin Daicoviciu's, *La Transylvanie dans l'antiquité*, and the publishing of the first volume (Antiquity and Early Middle Ages) of the treaty *History of Romania (Istoria României)* in 1960; the former was one of the last volumes published in a relative democratic society, in a moment which marks the beginning of the communist dictatorship in Romania, while the latter was both the first massive treaty on Romania's history and one of the first publications to mark the independence tendency of the Romanian Communist Party from the Soviet Union.

My arguments rely on the historical and archaeological publications analysed in the socio-political context of those times. My paper is structured in five sections: (1) the socio-political context and the institutional changes; (2) the new historiographical dogma; (3) the continuity of the autochthonous population in the Roman province of Dacia and their Romanization; (4) the slavery and the liberation struggle of the autochthonous people from Roman Dacia; and (5) conclusions.

I discuss the two main concepts of that era – the continuity of the autochthonous population in the Roman province of Dacia and their Romanization,

---

¹¹⁶ Vezi în același sens și observațiile lui Al. Dragoman, *Ideology and Politics in Researching the (E)Neolithic in Romania* (in print).

on the one hand, and, the slavery and the liberation struggle of the autochthonous people from the Roman Dacia, on the other hand –, their importance in the historical and archaeological field. The first one has been the “key concept” used to describe the history of the Roman province of Dacia, while the second one was a newcomer, a result of the Romania’s integration into the Soviet Union’s sphere of influence, after 1945.

As in other Eastern European Communist countries, even in the Stalinist era, the epistemological base of history and archaeology was in fact the nationalism, as it was before the war. A common practice was to make references at the beginning or at the end of an article/book to the Marxist and Stalinist doctrine, the bulk of the text being constructed in a traditional manner; in other publications there were no references at all to the Marxist or Stalinist philosophy. Therefore, in the Romanian historiography the image of the Roman province of Dacia, in the years 1945-1960, was dominated by the traditional concept of continuity of the autochthonous population after the Roman conquest and its Romanization, the first step towards the birth of the Romanian nation. This image was altered only superficially by the second concept – the slavery and the liberation struggle of the population from the province, a product of the Soviet historiography. In fact, this concept was also “nationalized” by stating that the slave population was composed only of autochthonous Dacians.

I also paid attention to the relationship between the state and the historical and archaeological field of research. Lacking national roots, the new regime aimed to legitimate its authority by emphasising its national character and, as a consequence, by permitting the use of nationalist themes and concepts, as long as they were not contradicting the official view. Part of this strategy consisted in the rehabilitation of some historians and archaeologists with a politically incorrect background, in change for a non-critical attitude from their part. This was a compromise between the political power and the historical and archaeological field. Such compromises have been presented by many historians and archaeologists as necessary in those times and even an act of resistance; according to them, once the paragraphs with references to the Marxist and/or Stalinist philosophy are eliminated, what remains is a scientific text in conformity with the academic standards of the discipline. This way, they say, the good scientific tradition inherited from the inter-war period has been continued and transmitted structurally unaltered by the political ideology to the next generations. In my point of view, this position proved to be on the long term an illusion because the epistemological base of their practice (described to be neuter, objective and apolitical) was in concordance with the regime’s needs. In fact, instead of being a strategy to perpetuate an apolitical scientific tradition, namely a form of resistance, as the authors believed, the published works had no other effect but to sustain the interests of the communist power.